

SISÄLLYS

JOHDANTO 11

KIVIKAUSI · PETRI HALINEN

1.	MESOLIITTINEN KIVIKAUSI
(8850–5200 EAA.) 19	2.	NEOLIITTINEN KIVIKAUSI
(5200–1900/1700 EAA.) 55
1.1	JÄÄPEITE VÄISTYY, JA YMPÄRISTÖ MUUTTUU
ELINKELPOISEKSI 19	2.1	MESOLIITTISESTA NEOLIITTISEEN
KIVIKAUTEEN 55
	Kivikauden periodisaatio 21	2.1.1	Ympäristöolosuhteet 56
1.2	ASUTUS ULOTTUU SUOMEEN:
PYYNTIRETKISTÄ PYSYVÄÄN ASUTUKSEEN 24	2.1.2	Neoliittisen kivikauden kulttuurikuva:
keramiikka alueellisten erojen määrittäjänä 56
	Susiluola 29	2.2	ELINKEINOT 62
1.3	MESOLIITTISEN KIVIKAUDEN
METSÄSTÄJÄ-KERÄILIJÄT 30	2.2.1	Metsästystä, kalastusta ja orastavaa
maataloutta 62
1.3.1	Varhaisten kulttuurien monimuotoisuus 30	2.2.2	Maatalouden leviäminen Suomeen 68
1.3.2	Pyyntikulttuurien yleispiirteet 30	2.2.3	Maanviljely ja kulttuurinen muutos 69
1.3.3	Asutuksen leviäminen eri puolille Suomea 31		Suomalaisten geneettinen historia 70
1.3.4	Pyyntikeinot 35	2.3	ASUINPAIKAT JA ASUMUKSET 71
	Iskeyt kiviesineet 40	2.3.1	Neoliittisen kivikauden alku
(5200–3900 eaa.) 71
1.4	LIKKUVIEN PYYNTIYHTEISÖJEN
ASUMISTAVAT 41	2.3.2	Keskivaihe: kiinteät asumukset ja asutuksen
keskittyminen (3900–3200 eaa.) 73
1.4.1	Varhaisvaiheen asutus (n. 8850–8000 eaa.) 44		Kierikki 79
1.4.2	Asuminen mesoliittisen kivikauden
keskivaiheilla (n. 8000–6800 eaa.) 45	2.3.3	Muutokset asumistavoissa neoliittisen
kivikauden loppupuolella
(3200–1900/1700 eaa.) 80
1.4.3	Mesoliittisen kivikauden lopun asuinpaikat
(n. 6800–5200 eaa.) 47	2.4	KAUPANKÄYNTIÄ PIIESINEILLÄ, MERIPIHKA-
KORUILLA JA TURKIKSILLA 85
1.5	VAIHTOKAUPPAA JA PYYNTIYHTEISTYÖTÄ 49		Saviastiat ja niiden valmistus 91
1.6	PYYNTIYHTEISÖJEN RAKENNE 50		
1.7	HAUTAUSTAVOISTA JA USKOMUKSISTA 51		

- 2.5 NEOLIITTISEN KIVIKAUDEN HENKINEN KULTTUURI 92
 - 2.5.1 Kalliomaalaukset 92
 - 2.5.2 Paasiarkkuhautoja, punamultahautoja ja hautaröykkiötä 97
- 2.6 YHTEISÖLLISEN ELÄMÄN MONIMUOTOISUUS NEOLIITTISELLÄ KIVIKAUDELLA 104
 - 2.6.1 Alkuvaiheen liikkuvat yhteisöt ja sosiaalinen yhdenmukaisuus 105
 - 2.6.2 Neoliittisen kauden keskivaihe ja yhteisöt eri puolilla Suomea 106
 - Hiotut esineet 107
 - 2.6.3 Vasarakirveskulttuurin tulo ja muut kivikauden lopun muutokset 113
 - Jätinkirkot 116
- 2.7 YHTEENVETO KIVIKAUDEN SUOMESTA 120

PRONSSI- JA VARHAISMETALLIKAUSI · MIKA LAVENTO

- 1. KIVIKAUDELTA PRONSSI- JA VARHAISMETALLIKAUDELLE 125
 - 1.1 Viileä ilmastojakso ja asutuksen harveneminen 125
 - 1.2 Metalliesineet ja uusien teknologioiden leviäminen 126
 - 1.3 RANNIKON PRONSSIKAUSI, SISÄMAAN VARHAISMETALLIKAUSI 127
 - Pronssi- ja varhaismetallikauden kronologiat 129
 - 1.4 PERIODISAATION ONGELMIA: PRONSSI- JA VARHAISMETALLIKAUSIEN PÄÄTTYMINEN 130
- 2. RAVINTOA MAALTA, MERELTÄ JA METSÄSTÄ 131
 - 2.1 ORASTAVAA MAANVILJELYÄ JA KARJANHOITOA 131
 - Makrofossiilianalyysi 132
 - 2.2 PYYNTI SÄILYY TÄRKEIMPÄNÄ ELINKEINONA 133
- 3. ASUMISTAVAT 136
 - 3.1 AIKAKAUDEN YLEISKUVA 136
 - 3.2 ETELÄ- JA LOUNAISRANNIKKO 139
 - Nakkilan Rieskaronmäki 140
 - 3.3 AHVENANMAA 141
 - 3.4 POHJANMAAN RANNIKKOSEUTU 143
 - Keittokuopat 144
 - 3.5 SAIMAAN VESISTÖALUE 148
 - 3.6 KARJALANKANNAS JA LAATOKAN KARJALA 150
 - 3.7 HÄME JA KESKI-SUOMI 152
 - Kymijoen vesistöalue: Repovesi, Vuohijärvi ja Huhdasjärvi 154
 - 3.8 OULU- JA KEMIJOKIEN LATVASEUDUT 155
 - Nimisjärvi 158
 - 3.9 KESKI- JA POHJOIS-LAPPI 159
- 4. RÖYKKIÖHAUDAT 160
 - 4.1 HAUTARÖYKKIÖT USKONNOLLISEN MUUTOKSEN ILMENTÄJINÄ 160
 - 4.2 VARHAISET RÖYKKIÖHAUDAT 162
 - 4.3 RANNIKON PRONSSIKAUDEN RÖYKKIÖT 163
 - 4.4 SISÄMAAN LAPINRAUNIOT 168
 - 4.5 LAIVALATOMUKSET 169
- 5. PRONSSIESINEET JA KAUPANKÄYNTI-VERKOSTOT 171
 - 5.1 SEIMA-ILMIÖ: METALLIESINEIDEN LEVIÄMINEN SISÄMAAHAN 172
 - 5.2 PRONSSIKIRVEET 173
 - 5.3 MIEKAT JA MUUT ESINEET 178
 - Kätkölöydöt – Petkulan miekat 179
 - 5.4 PRONSSI- JA VARHAISMETALLIKAUDEN KIVIESINEET 183
 - Tasakantaiset nuolenkärjet 185
 - Rombikirveet 187

- 6. KERAMIikka 189
 - 6.1 TEKSTIILIKERAMIikka 189
 - 6.2 RANNIKON PRONSSIKAUDEN KERAMIikka 192
 - 6.3 LOVOZERO-KERAMIikka JA IMITOITU
TEKSTIILIKERAMIikka LAPISSA 194
 - 6.4 POHJOIS- JA ITÄ-SUOMEN UUDET
KERAMIikat 194
- 7. AINEELLINEN KULTTUURI
ALUEITTAIN 198
 - 7.1 ETELÄ- JA LOUNAISRANNIKKO 198
 - 7.2 AHVENANMAA 199
 - 7.3 POHJANMAAN RANNIKKOSEUTU 200
 - 7.4 SAIMAAN VESISTÖALUE 201
- 7.5 KARJALANKANNAS JA
LAATOKAN KARJALA 203
- 7.6 HäME JA KESKI-SUOMI 203
- 7.7 OULU- JA KEMIJOKIEN LATVASEUDUT 205
- 7.8 KESKI- JA POHJOIS-LAPPI 206
- 8. SUOMI AJANLASKUN ALUN
TIENOILLA 207
 - 8.1. RAUDAN KÄYTTÖ JA VALMISTUS LEVIÄÄ
SUOMEEN 208
- 9. YHTEENVETO:
IDÄN JA LÄNNEN VÄLISSÄ 210
Suomalaisten kielihistoria (Petri Halinen) 211

RAUTAKAUSI · SAMI RANINEN & ANNA WESSMAN

- 1. RAUTAKAUDEN YLEISKUVA 215
Rautakauden jaksotus 216
- 2. ESIROOMALAINEN AIKA
(500 EAA. - 0/50 JAA.) 217
 - 2.1 METALLIESINEET 217
Ananjino-kulttuuri 218
 - 2.2 RAUDANTUOTANTO 219
Raudanvalmistus 219
 - 2.3 ESIROOMALAISAJAN YLEISKUVA SUOMEN
RANNIKOILLA 220
 - 2.4 RAKENNUKSET 221
 - 2.5 PRONSSIKAUDELTA ESIROOMALAISAIKAAN 222
 - 2.6 RANNIKON KULTTUURIVYÖHYKKEET 223
 - 2.6.1 Etelä- ja länsirannikon vyöhyke
(Morby-keräminen vyöhyke) 223
 - 2.6.2 Yhteydet sisämaahan 225
 - 2.6.3 Itäisen Suomenlahden vyöhyke 225
 - 2.6.4 Pohjoinen rannikkovyöhyke 225
 - 2.7 RANNIKKOYHTEISÖJEN SOSIAALINEN
RAKENNE 226
 - 2.8 ETELÄ-SUOMEN RANNIKOT POHJOISEN
ITÄMEREN KONTAKTIVERKOSTOSSA 226
 - 2.9 MAATALOUSYHTEISKUNNAN KEHITYS 227
 - 2.10 SISÄMAAN ASUTUS JA KULTTUURI
VARHAISMETALLIKAUDEN LOPULLA
(500 EAA.-300 JAA.)
(Mika Lavento) 228
- 3. VANHEMPI ROOMALAISAIKA
(0/50-150/200) 231
 - 3.1 ROOMALAISEN EUROOPAN
PERIFERIASSA 231
Wielbarkin kulttuuri 234
 - 3.2 RANNIKKOASUTUS 234
 - 3.2.1 Lounaisrannikko 235
 - 3.2.2 "Germaanivyöhyke" 236
 - 3.2.3 Rannikon muut kalmistolliset vyöhykkeet 238
Varhaisrautakauden väkiluku 240
 - 3.2.4 Pohjanmaan rannikon asutusvyöhyke 240
 - 3.3 VANHEMMAN ROOMALAISAJAN
LOPPU 241
- 4. NUOREMPI ROOMALAISAIKA
(150/200-375/400) 242
 - 4.1 NUOREMMAN ROOMALAISAJAN
ROOMALAISET TUONTIESINEET 242
 - 4.2 KULTTUURIN YLEISKUVA 243

4.3	ASUTUKSEN YLEISKUVA	243
4.3.1	Lounais- ja etelärannikko	243
4.3.2	Etelä-Suomen sisämaa: kalmistokulttuurin "toinen aalto"	245
4.3.3	Etelä-Pohjanmaan rannikko	248
4.3.4	Pohjoinen rannikkovyöhyke	248
4.4	PÄÄLLIKÖIDEN AIKA?	248
5.	KANSAINVAELLUSAIKA (375/400-550/575)	252
5.1	AINEELLINEN KULTTUURI	253
5.2	ETELÄ-SUOMEN KALMISTOKULTTUURI KANSAINVAELLUSAJALLA	256
5.3	ETELÄ-POHJANMAAN KESKUSSEUTU	257
	Vöyrin Gullydynt	258
5.4	PERÄMEREN RANNIKKO	259
	530-luvun ilmastokriisi	260
5.5	ERÄMAIDEN KULTTUURIMUUTOS	260
5.6	TULUSKIVET	262
6.	MEROVINGIAIKA (550/575-800/825)	263
6.1	ASUTUS LOUNAIS-SUOMESSA	264
6.2	KALMISTOKULTTUURIN "KOLMAS AALTO"	265
6.3	MITÄ TAPAHTUI POHJANMAALLA?	266
	Pukkilan kuuluisa venehautaus	267
6.4	MEROVINGIAJAN KULTTUURIN YLEISKUVA	268
6.4.1	Läntiset ja eteläiset yhteydet	268
6.4.2	Kontaktit viriävät itään	270
6.5	VARHAISET KRISTILLISET SYMBOLIT	272
6.6	KEHITTYVÄ MAANVILJELY	273
	Muinaispellot ja viljelyröykkiöt	273
6.7	YMPÄRISTÖN MERKITYS MAATALOUDESSA	274
6.8	MEROVINGIAJAN YHTEISKUNTA	275
	Koira ja kissa rautakaudella	277
6.9	Uudet haudastavat	278
6.9.1	Polttokenttäkalmistot	278
	Villieläinten luut haudoissa	279
	Puuroa ja pihlajanmarjoja vainajille	280
6.9.2	Venehaudat	280

6.9.3	Euran-Köyliön alueen ruumishaudat	281
	Merovingiajan päällikönhautoja Eurassa	282
6.9.4	Veteen haudattuja naisia ja lapsia Pohjanmaalla	283
6.10	KESKIRAUTAKAUDEN ASUINPAIKAT	285
6.10.1	Pitkätalo	285
6.10.2	Ulkorakennukset	288
	Hevonen rautakaudella	288
7.	VIKINKIAIKA (800/825-1025/1100)	290
7.1	VIKINKIEN AIKAKAUSI	290
7.2	VIKINKIRETKET JA SUOMEN ALUE	291
	Viikinkiajan sotavarustus	292
7.3	AINEELLISEN KULTTUURIN YLEISKUVA	293
7.3.1	Haudastavat	293
	Myöhäisrautakauden uskontoon liittyvät arkeologiset löydöt	294
7.3.2	Solkia ja muita koriste-esineitä	296
7.4	ASUTUS	299
7.4.1	Yleiskuva	299
7.4.2	Eteläisten saaristo- ja rannikkoseutujen arvoitukselliset löytöyhjiöt	299
	Metallinilmaisinharrastus tuo uutta tietoa rautakaudesta	300
	Ahvenanmaan hautaleivät	302
7.4.3	Muu Länsi-Suomi	302
7.4.4	Kymijoen vesistöalue	303
7.4.5	Itäinen Järvi-Suomi (Saimaan vesistöalue)	304
7.4.6	Keski- ja Itä-Suomen viljelyhistoria siitepölyanalyysien valossa	304
	Mikkelin Orijärven muinaispellot ja asuinpaikka	306
7.4.7	Laatokan alue	307
7.4.8	Etelä-Pohjanmaan rannikko ja sisämaa	307
7.4.9	Pohjois-Suomi	308
7.4.10	Kalmistojen suhde asutukseen	309
7.4.11	Oliko viikinkiajalla kyliä?	310
7.4.12	Riittäkö maata kaikille?	311
	Rautakautisen asutuksen "talousvyöhykkeet"	311
7.5	VIKINKIAJAN YHTEISKUNTA	312

- 7.6 PAIKALLISYHTEISÖJEN
JÄRJESTÄYTYMINEN 314
- 7.7 POLIITTINEN JÄRJESTÄYTYMINEN 315
Ruotsin synty 315
- 7.8 SUKUPUOLIROOLIT 317
- 7.9 ERÄMAA JA ERÄNKÄYNTI
MYÖHÄISRAUTAKAUDELLA 320
- 7.9.1 Lappalaisia ja eränkävijöitä 320
- 7.9.2 Asuinpaikat 322
- 7.9.3 Erämaiden asutusmallit 322
- 7.9.4 Tunturi-Lapin asuinpaikat 323
- 7.9.5 Hautaukset ja metalliesinelöydöt 324
- 7.9.6 Kulkuvälineet ja muu
eräntäytävälineistö 325
Muinaisjouset
(Tuukka Kumpulainen) 326
- 7.10 KAUPPAVERKOSTOT 327
- 7.10.1 Mitä Suomeen tuotiin viikinkiajalla? 329
- 7.10.2 Vientituotteet 332
- 7.10.3 Hopeaa idästä 333
- 7.10.4 Viikinkiajan lopun läntinen hopea 335
- 8. RISTIRETKIAIKA (1025/1100-
1150/1300) 337
- 8.1 LÄNSI-SUOMEN RISTIRETKIAIKA 338
- 8.1.1 Ristiretkiajan ruumiskalmistot
Länsi-Suomessa 340
Rautakautiset lapset kalmistoissa 340
Hautajaiset kevätkeällä:
kaksi esimerkkiä ruumiskalmistoista
Varsinais-Suomessa 341
- 8.1.2 Kristinuskon leviäminen Länsi-Suomessa 343
- 8.2 KRISTILLISET KORISTEAIHEET
JA SYMBOLIT 346
- 8.3 ELINKEINOT JA KAUPANKÄYNTI 348
- 8.4 ASUINPAIKAT 350
Vauras maatila ristiretkialta:
Raision Mullin asuinpaikka 351
- 8.5 LUOVUTETUN KARJALAN
RISTIRETKIAIKA 352
- 8.5.1 ASUTUKSEN LEVINNEISYYS 352
- 8.5.2 Karjalaiset ruumiskalmistot 353
- 8.5.3 Karjalainen esinekulttuuri 353
- 8.6 ITÄ-SUOMEN RISTIRETKIAIKA 357
- 8.7 RISTIRETKIAJAN YHTEISKUNTA 358
- 8.8 SODANKÄYNTI 359
- 8.9 POHJOIS-SUOMEN RISTIRETKIAIKA 361
- 9. YHTEENVETO 364

KESKIAJAN ARKEOLOGIA · GEORG HAGGRÉN

- 1. RAUTAKAUDESTA
HISTORIAALLISEEN AIKAAN 369
Historiallinen arkeologia Suomessa 371
- 2. KESKIAJAN HISTORIAALLISET
VAIHEET 373
- 2.1 VARHAISHISTORIA – 1100-LUVUN LOPULTA
1200-LUVUN LOPPUUN 373
- 2.2 "SUOMI" ELI ITÄMAA VAKIINTUU OSAKSI
RUOTSIA JA LÄNTISTÄ KULTTUURIPRIÄ 376
- 2.3 UNIONIAIKA (1397–1523) ELI
MYÖHÄISKESKIAIKA 377
- 3. KRISTINUSKON LEVIÄMINEN 379
- 3.1 KRISTILLISTYMINEN JA KIRKKO 379
- 3.2 NOUSIAINEN JA KORONEN – SUOMEN
HIIPPAKUNNAN VANHIMMAT KESKUKSET 380
- 3.3 TURUN TUOMIOKIRKKO 382
- 3.4 TALOKIRKOISTA SEURAKUNTIIN 384
- 3.5 KIVIKIRKOT 385
- 3.6 KRISTILLINEN HAUTAUSTRADITIO 390
Lähetyskauden muistoja: Ravattulan
Ristimäen kalmisto, kirkko ja
kirkkomaa (Juha Ruohonen) 395
- 3.7 JOHTOLANKOJA USKOSTA JA USKOMUKSISTA 403
Ukko (Petri Halinen) 408

4.	TALOUS JA ELINKEINOT	409	6.2	KIVI- JA TIILIRAKENTAMINEN	481
4.1	KAKSIVUOROVILJELY JA KASKEAMINEN	409	6.3	TULISIJAT	486
4.2	MAANVILJELYSTYÖKALUT	412			
4.3	OHRAA, RUISTA JA KAURAA	413	7.	KAUPANKÄYNTI JA KONTAKTIT	489
4.4	KARJANHOITO	414	7.1	KAUPPA KESKITTYY KAUPUNKEIHIN	489
4.5	METSÄSTYS	416	7.2	HANSA	490
4.6	KALASTUS	417	7.3	VAIHDON VÄLINEET	495
5.	ASUINPAIKAT JA ASUMUKSET	420	7.4	TIESTÖN KEHITTYMINEN	498
5.1	ASUTUSKEHITYS JA YMPÄRISTÖN MUUTOKSIA	420	7.5	MERENKULKU	502
	Saamelaiset rautakaudella ja keskiajalla (Petri Halinen)	424	7.6	KÄSITYÖ	505
5.2	LINNAT – PUOLUSTUSVARUSTUKSIA JA MONUMENTAALISIA ASUNTOJA	425	7.7	TEOLLISUUDEN ENSI ASKELEET	509
5.2.1	Kruununlinnat – linnaläänien keskukset	425	8.	ESINEELLINEN KULTTUURI	512
5.2.2	Pikkulinnojen ja linnafeodalismin aika	429	8.1	JALOMETALLIT	512
5.2.3	Kruununlinnat myöhäiskeskiajalla	433	8.2	PRONSSI	513
	Linnojen arkeologinen tutkimus	437	8.3	TINA	515
5.3	RÄLSSIN ASUMAKARTANOT	439	8.4	RAUTA	515
5.4	PAPPILAT JA LUOSTARIT	444	8.5	LUUESINEET	517
5.5	KAUPUNGIT	450	8.6	PUU	519
	Kaupunkien arkeologinen tutkimus	452	8.7	NAHKA	522
5.5.1	Turku	453	8.8	TEKSTIILIT	524
5.5.2	Viipuri	458	8.9	KERAMIikka	527
5.5.3	Ulvila	460	8.9.1	Matalapolttoiset keramiikat – rautakauden traditiota ja slaavilaisvaikutteita	527
5.5.4	Porvoo	461	8.9.2	Punasavikeramiikka	527
5.5.5	Rauma	463	8.9.3	Kivitavara	529
5.5.6	Naantali	464	8.10	LASILÖYDÖT	530
5.6	MAASEUDUN KYLÄTONTIT	464	8.10.1	Ylellisiä pikareita Välimeren alueelta	532
	Maaseudun kylätonttien tutkimus	467	8.10.2	Sydänkeskiajan böömiläinen lasi	533
6.	RAKENNUKSET JA RAKENNUSTEKNIIKAT	472	8.10.3	Myöhäiskeskiajan metsälasi	534
6.1	PUURAKENNUKSET	474	8.10.4	Ikkunalasi	534
			9.	EPILOGI.	
				KESKIAJASTA UUTEEN AIKAAN	536

VIITTEET	537
KIRJALLISUUS	557
HAKEMISTO	598
KIRJOITTAJAT	619